

naučne revolucije i uloga primalne teorije u psihologiji

agustin gurza

Uprkos svojoj popularnosti, primalna teorija je kao škola misli ostala na rubu psihološke ustanove. Na psihološkim odeljenjima većine univerziteta, gde suvereno vladaju humanisti i bihevioristi, ona je uglavnom zanemarena. A kada je akademija ne ignoriše, teorija se sramoti kao naučno nagadanje i često svrstava u popularnu psihologiju zajedno sa est-om² ili Arica treningom, ili u umobolnu ekscentričnost zajedno sa hare krišna pokretom ili još bizarnijim oblicima meditacije. U tim

Kun je tada, kao mladi član Društva naučnih stipendista Harvardskog univerziteta, napustio svoja proučavanja u oblasti fizike i prebacio svoju pažnju na istoriju nauke. Njegove ideje o tom problemu razvijale su se tokom decenije i, posle godinu dana provedenih u Centru za visoke studije na području društvenih nauka, konačno su se uobličile. Govoreći o tom presudnom iskustvu Kun piše: »Boravak od godinu dana u zajednici koju su najvećim delom sačinjavali naučnici sa područja društvenih nauka postavio je pred mene neočekivane probleme razlika između takvih zajednica i onih gde su naučnici prirodnih nauka, među kojima sam stekao svoje obrazovanje. Posebno mi je palo u oči koliko puta i u kojoj meri je među naučnicima društvenih nauka dolazilo do otvorenih neslaganja u pogledu prirode legitimnih naučnih problema i metoda.« (str. 34)

Jedna očigledna kritika koja se može uputiti projektu kojeg sam se prihvatio jeste moje potpuno poverenje u Kunov model. Ako neko hoće da prihvati moje argumente, on mora prihvatiti Kunov model kao tačan opis naučnih promena, iako je to prilično revolucionarni pogled na nauku u poređenju sa drugim suprotnim gledištima i izazvao je sopstvenu kontroverziju među istoričarima nauke. U svakom slučaju, to je gledište koje se sve više prihvata i sada je gotovo standardno gradivo na grupama društvenih nauka na univerzitetu. Za onog koji prihvata primalnu teoriju, Kunova analiza ima poseban značaj jer opisuje promenu u nauci kao dijalektički proces. Priroda tog procesa će postati uskoro jasna i bićemo u mogućnosti da razumemo, na primer, kako primalna teorija svoje postojanje duguje Frojdovoj teoriji, dok istovremeno zahteva odbacivanje Frojdove teorije da bi bila prihvaćena.

Kun uvodi dva osnovna koncepta koje je na početku potrebno definisati. Prvi, »normalna nauka« definiše se kao stanje naučnog razvoja u kome je celokupni istraživački rad čvrsto zasnovan na jednom ili više prethodnih naučnih dostignuća. Ta dostignuća moraju biti univerzalno

primalna teorija i terapija

Članak koji sledi nastao je pet godina pošto je američki psiholog Artur Džanov (Arthur Janov) otkrio primalni bol, formulisao primalnu teoriju i to objavio u svojoj prvoj (od dosad sedam) knjizi »Primalni krik« koja je prevedena i kod nas u izdanju »RAD«-a 1980. godine. S obzirom da autor članka podrazumeva da je čitalac upoznat bar sa osnovnim postavkama primalne terapije, potrebno je tome posvetiti nekoliko rečenica.

Primalno gledište bi se moglo ukratko ovako izložiti: Dete se rađa sa realnim potrebama, realnim osećanjima. Ako se njegove potrebe ostvaruju i osećanja može slobodno da izražava, ono se razvija na zdrav način. Međutim, još od samog rođenja dete trpi razne povrede i lišavanje, tj. bol. Roditelji često ne osećaju njegove potrebe, zauzeti su drugim stvarima, iskalljuju bes na njega, imaju razna očekivanja, uslovljavaju ga, tuku, omalovažavaju, ili ismejavaju. U takvim situacijama dete trpi veliki bol koji ne može da podnese i izrazi. Zato ga potiskuje i prestaje da bude svesno svojih pravih potreba i svojih pravih osećanja. Umesto njih

ono izbacuje i postavlja svoje nerealno Ja, sa lažnim potrebama i osećanjima. U svom pokušaju da se one realne potrebe, osećanja i bol probiju do svesti i tela, oni to moraju da čine u generalizovanoj, pomenonoj, prerusenoj ili simobilizovanoj formi, gradeći tako jedinstvenu psihopatološku simptomatologiju. Zato se izlečenje sastoji u doživljavanju bola i osećanja koja su ostala neizražena i potisnuta, kako bi čovek ponovo došao u kontakt sa svojim realnim Ja, tj. u kontakt sa svojim praviim potrebama. To se radi u primalnoj terapiji kroz brojne »primale« u kojima se proživljavaju najpre skorija, a zatim sve ranija blokirana bolna osećanja, da bi se na kraju došlo do traumatskih situacija iz prvih meseci života, pa i do samog rođenja. Najveći patogeni uticaj imaju primalni bolovi sa rođenja jer su to prva iskustva i dete je tada najbespomoćnije i najpovredljivije. Najkraće rečeno, potisnuti (blokirani) bol je u korenu svih psihičkih i psihosomatskih poremećaja, a njegovo konačno doživljavanje i izražavanje u njegovom originalnom obliku i intenzitetu jeste suština procesa izlečenja.

U toku primalne terapije dolazi do izlečenja mnogih psihosomatskih poremećaja kao i do korigovanja mnogih fizioloških funkcija za koje se obično misli da su genetski fiksirane: ženama porastu grudi, muškarcima počne da niče brada, a kod nekih pacijenata dolazi do ispravljanja kičme, korigovanja položaja vilice, itd. Objektivna ispitivanja stanja njihovog organizma pokazuju znatnu opuštenost: umire niji rad srca, nižu telesnu temperaturu, opuštenije mišice, sniženje nivoa stresnih hormona u krvi, uravnoteženiju moždanu aktivnost između hemisfere. Na subjektivnom planu, pacijenti izveštavaju o sledećim promenama: opušteniji su, imaju osećaj da su bistriji, osećaju svoje telo, dobro spavaju. Počinju da žive drugačijim načinom života. Kod umetnika dolazi do promena u sadržaju njihovog stvaralaštva. Gotovo kod svih dolazi do velike redukcije seksualne napetosti. Stiču sposobnost punijeg doživljavanja svog života. Jednom rečju, oni osećaju da postaju sve više »ono što stvarno jesu«.

Primalna terapija je vrlo intiman i potresan

pokušajima odbacivanja teorije, dr. Džanov doživljava napade na svoju ličnost u kojima se često pribegava klevetama. Jedan profesor sa psihološkog fakulteta Kalifornijskog državnog univerziteta u Los Anđelosu, jednom je rekao grupi svojih studenata da ne postoji naučna potvrda primalne teorije i da je dr. Džanov kao univerzitetski student pao na svojim kursovima iz metodologije. Naravno, nijedna od tih tvrdnji nije tačna. Ali teško je suprotstaviti se utisku koji je stvorio i ostavio za sobom taj profesor jer profesionalni psihološki časopisi retko, ukoliko uopšte i posvećuju prostor primalnim temama, i ni dr. Džanov niti dr. Holden³ nisu nikada objavili članak o primalnoj teoriji ili primalnoj terapiji u nekom od tih časopisa. Ukratko, privrženici primalne teorije čine jedan stvarno andergrund pokret koji opstaje uprkos psihološkom svetu.

Međutim, zbog toga ne treba žaliti. To je činjenično stanje. Svrha ovog eseja je da pokaže da, ukoliko je primalna teorija zaista revolucionarna, tada njen položaj u razvoju psihologije kao nauke i nije mogao biti drugačiji nego što jeste. I postaća jasno da je žustrina sa kojom drugi naučnici napadaju teoriju u stvari deo jednog normalnog procesa koji upravlja istorijskim razvojem svake nauke.

Model tog procesa kojim se ja koristim razvio je Tomas Kun (Thomas S. Kuhn) u svojoj knjizi »Struktura naučnih revolucija« štampanoj 1962. kao deo serije studija poznate kao Međunarodna enciklopedija ujedinjene nauke⁴. Sam Kunov interes za prirodu nauke i njen istorijski proces došao je na kraju njegovih diplomskih studija iz teorijske fizike, kada se ogledao u vođenju jednog eksperimentalnog koleškog kursa u kome je fizičku nauku pojašnjavao nenaučnicima. »Na moje potpuno iznenađenje«, piše on u predgovoru svog rada, »ovo izlaganje prevaziđe ne naučne teorije i prakse radikalno je uzdrimalo neke od mojih osnovnih koncepcija o prirodi nauke i o razlozima njene posebne uspešnosti.«⁵

prihvaćena od strane određene naučne zajednice kao kameni temeljac za dalji praktični rad na tom polju. Primeri ovakvih vrsta dostignuća jesu ona koja je Aristotel opisao u »Fizici«, Ptolemaj u »Almagestu«, Njutn u delima »Principia« i »Optika«, Franklin u »Elektricitetu« i Lavoazije u »Hemiji«. Ovi i njima slični radovi služili su neko vreme za definisanje ustanovljenih problema i metoda na jednom istraživačkom polju dolazećim generacijama. Oni su to mogli, kaže Kun, iz dva razloga: »Njihovo dostignuće bilo je u dovoljnoj meri bez prethodnog uzora da bi privuklo trajnu grupu sledbenika iz rivalskih načina naučne aktivnosti. Ono je, u isto vreme, bilo dovoljno otvoreno da bi ostavilo razne vrste problema za redefinisano grupu praktičara da ih rešava.« (str. 50)

Sva takva dostignuća Kun naziva »paradigmama«, što predstavlja drugi osnovni pojam u njegovom radu. Normalnu nauku mogu sprovoditi samo naučnici koji rade pod zajedničkom paradigmom i na taj način se podvrgavaju istim pravilima i standardima naučne prakse.

Upoznavši ova dva stava, možemo se upitati kako izgleda naučna aktivnost na jednom polju pre pojave njene prve paradigme — to jest, pre nego što stanje normalne nauke postane moguće. Primerima iz prirodnih nauka, Kun pokazuje da pre-paradigmalu fazu svake nauke karakterišu fundamentalna neslaganja među njenim praktičarima. U proučavanjima na polju optike pre Njutna, na primer, postojale su nepromirljive razlike među grupama naučnika, od kojih je svaka imala svoj sopstveni pogled na prirodu svetlosti. Jedna grupa je mislila da se svetlost sastoji od čestica koje potiču od materijalnih tela. Druga ju je shvatala kao promenu sredine koja posreduje između tela i oka, a treća kao interakciju sredine i zračenja iz oka. »Sve ove škole«, piše Kun, »u različita vremena su učinile krupne doprinose onome skupu pojmova, pojava i tehnike iz kojeg je Njutn izveo prvu skoro opšteprihvaćenu paradigmu za fizičku optiku.« (str. 53)

Kun tvrdi da se takva situacija ponavlja u svakoj nauci, naznačavajući da su »fundamentalna neslaganja karakterisala, na primer, proučavanje kretanja pre Aristotela i statike pre Arhimeda, proučavanje toplote pre Bleka ili hemije pre Bojla i Boerhava (Boerhaave), kao i istorijske geologije pre Hatona (Hutton).« (str. 56)

Bilo bi sasvim umereno ako bih Kunovu analizu protekao na izučavanje psihologije pre Frojda. Nikada pre artikulacije Frojdovih teorija nije bilo niti jednog opšte prihvaćenog pogleda na prirodu mentalne bolesti. Umesto toga, brojne škole, od kojih su neke bile naučnije od drugih, prepirale su se oko osnovnih stvari. Jedna je na mentalnu bolest gledala kao na »neravnotežu telesnih sokova« tako da je depresija shvatana kao stanje nastalo prekomernim izlivom žuči. Druga škola ju je smatrala (mentalnu bolest, prim. prev.) posledicom izmestanja organa, objašnjavajući histeriju pomeranjem materice. A bilo je i teoloških objašnjenja (koja su vrlo privlačna u pre-paradigmatnoj fazi svake nauke) da je iracionalno ponašanje rezultat davolskih uticaja. Čak je još krajem prošlog veka, Bendžamin Raš (Benjamin Rush), poznat kao osnivač američke psihijatrije, objašnjavao ludilo kao bolest krvnih sudova mozga tako da je svoje pacijente stavljao na bodljikavu stolicu kao terapiju koja je trebalo da deluje protiv nagomilavanja krvi u tim sudovima.⁸

Iako je Frojd svakako imao svoje prethodnike (prvenstveno Brojer, Pjer Žane i Zan Martin Šarko), njegove teorije su trijumfovale kao opšte prihvaćena paradigma na tom polju. Zaista, moglo bi se reći da je Frojdovo delo zasnovalo psihologiju kao nauku. Frojdov rad je imao isti onakav uticaj na svom polju kakav su imali svi ostali radovi takvog značaja u drugim naukama. Prvo, starije škole su postepeno iščezle i naučna zajednica se ujedinila pod Frojdovom paradigmatom. Počeli su da izlaze specijalizovani časopisi i da se osnivaju specijalistička udruženja, dok su se na univerzitetima ustanovljavali specijalistički programi. Ko-

lašenost psihičke strukture sa moždanom strukturom. Isto tako, ako mentalni poremećaj teorijski potiče od preterano razvijenog super ega ili od neobuzdanog ida, tada bi problem u terapijskoj praksi trebalo da glatko bude rešen tako da se te dve komponente srežu na svoju pravu meru. I ako je Edipov kompleks zaista centralni konflikt utemeljen u ljudsku prirodu, tada bi antropološka istraživanja Bronislava Malinovskog među stanovnicima Trobrijskih ostrva trebalo da dokažu tu činjenicu.

Suvišno je reći, Frojdova teorija (preciznije, normalna nauka zasnovana na Frojdovoj paradigmati) pala je na svim ovim pitanjima. Toliko mnogo zagonetki definisanih Frojdovom paradigmatom odbijalo je rešenje tako uporno da su mnogi od njenih sopstvenih praktičara jasno prepoznali njen neuspeh. Taj neuspeh naterao je psihoanalitičara E. Fuler Torej (E. Fuller Torrey) da oglasi kako je »psihijatrija na samrti«, i, u skladu sa Kunovom analizom, Torej prepoznaje da je smrt prirodan proces potreban za razvoj nauke.⁹

Šta je tačno u prirodi tog procesa? To je pitanje koje su sebi možda već postavili neki čitaoci, jer ako većina naučnika provode svoje živote angažujući se u aktivnostima normalne nauke, i ako te aktivnosti nemaju za cilj da otkriju novine u činjenicama i teoriji, kako će te novine ikada biti otkrivene? Ovdje smo suočeni sa očiglednim paradoksom, jer istraživanje u okviru normalne nauke, koja je u osnovi tradicionalna, oblikovano je tako da potpomogne i učvrsti usvojenju teoriju, u stvari redovno vodi revolucionarnim otkrićima. Naučnici sistematski otkrivaju nove i revolucionarne činjenice bez ikakvog svesnog traganja za njima. U stvari, ta otkrića su jedino i moguća onda kada naučnici traga-ju i očekuju da nadu nešto drugo.

Razrešenje tog paradoksa postiže se uvođenjem Kunovog koncepta nepravilnosti kao osnove naučnog otkrića. Nepravilna činjenica — činjenica koja nije predviđena ustanovljenom paradigmatom i koja se,

proces u toku koga se svaki čovek susreće sa mnogim bolovima iz svog detinjstva, koji su mu se dogodili, ali koje nije doživio. Primalni terapeuti prolaze kroz terapiju a zatim kroz napornu obuku da bi bili u stanju da različite pacijente relativno brzo dovedu do njihovih primalnih bolova. Osnovni princip je princip direktnosti. Terapeut navodi pacijenta da priča o sebi i svom detinjstvu i u ključnim trenucima traži od njega da se direktno obrati svojim roditeljima (ili nekom od roditelja) izražavajući svoju dečju potrebu. Pacijent tada najčešće postaje sve uznemireniji (pre-primalno stanje) i u jednom trenutku na vrhuncu napetosti »otkacina se« i počinje da po prvi put potpuno doživljava neko svoje dečje osećanje (bol), na primer, »Voli me, voli me!« ili »Ne idi, mama, ne idi!« ili »Budi nežan prema meni, tata!«, što je povezano sa konkretnim sećanjima iz prošlosti. Sve je to praćeno sa mnogo suza, jecaja, pa i krikova i deluje autentično ali vrlo potresno.

Primalna terapija se sastoji iz dva dela: prvi, intenzivni period od tri nedelje i drugi, period rada u grupi. Posle terapije, pacijenti nastavljaju da imaju primale kod kuće, mada, tokom godine, sve ređe. Ipak, primalni pristup ostaje način života do kraja. U Primalnom institutu se organizuju i drugi oblici aktivnosti, na primer, »primalni seminari« na kojima post-primalni pacijenti diskutuju o svojim poku-

šajima da stečenim iskustvom pomognu svojoj sopstvenoj deci. Takođe, Primalni institut organizuje i »follow-up« sastanke širom Amerike i Evrope na kojima se svakih nekoliko meseci okupljaju bivši primalni pacijenti, rade zajedno terapiju i razmenjuju iskustva.

Otkrivši tu jednostavnu ali duboku istinu da bol u čoveku postoji sve dok se ne doživi i da su dubine ljudske osećanja mnogo veće nego što se pod frojdovskom paradigmatom mislilo, Džonov je sve više otkrivao univerzum primalnih implikacija i o tome pisao u svojim narednim knjigama. Brzo je postalo jasno da primalna teorija ima dubinu i širinu psihoanalitičke teorije, ali da je mnogo preciznija, jednostavnija, delotvornija, inspirativnija, itd. Izvanredno je širok opseg tema kojima se bavi i može da se bavi primalni pristup. O tome se kod nas malo zna, kako zbog nepoznavanja primalne literature, tako i zbog otpora koji je Džanov izazvao svojom isključivošću i radikalnošću stavova u svojoj knjizi »Primalni krik«. Gurza svojim člankom želi da pokaže upravo to da je otpor prema primalnom pristupu u zavisnim psihološkim i psihijatrijskim krugovima u stvari otpor prema novoj paradigmati. Primalni pristup obuhvata: teoriju svih psihogenih (psihičkih i psihosomatskih) bolesti; sistematsku terapiju; neurofiziološki aspekt patološkog procesa i procesa izlečenja; preispitiva-

nje bilo kojih pitanja iz genetike, filogenetskog i ontogenetskog razvoja čoveka; antropološke implikacije; sociološke i filozofske implikacije; medicinske implikacije i prvenstveno akušerske implikacije; itd. Primalni institut neprestano organizuje istraživački rad i rezultate objavljuje u svojoj periodičnoj literaturi. Istraživanja objektivnih aspekata terapijskih promena kod primalnih pacijenata vrši se od strane nepristrasnih istraživača, najčešće sa Kalifornijskog univerziteta u Los Anđelosu (UCLA). Vrhunac pokušaja maksimalnog objektiviziranja terapijskih učinaka svakako predstavlja tzv. »Indeks razrešenja« pomoću koga je moguće kvantificirati delotvornost upravo završene primalne seanse na osnovu vrednosti pokazatelja vitalnih funkcija pacijenta pre i posle seanse.

Ako uporedimo opravdane neprestane zahteve poslenika u psihoterapiji i psihologiji za što većom sistematičnošću terapijskog pristupa i što većim objektiviziranjem efekata određene psihoterapije sa onima što Džanov nudi, onda je zaista simptomatičan otpor zvaničnih psiholoških i psihijatrijskih institucija prema primalnom pristupu, a članak Agustina Gurze tim više dobija na značaju.

Marjan Tošić

načno, jedna kruća definicija naučne grupe zasnovane na Frojdovoj paradigmati značila je da nijedan naučnik više ne treba da iz svog udruženja uvek iznova radi na izgrađivanju svoje oblasti, kao što je to bio slučaj u pre-paradigmatnoj fazi. Prvi principi su počeli da se prihvataju za istinu i naučna zajednica je počela da funkcioniše na osnovu opšte podržavane tvorevine verovanja. Tako je kaos pre-paradigmatne faze (kada su sve činjenice izgledale podjednako važne a sakupljanje činjenica bilo više nasumična delatnost) manje ili više bio odstranjen. Frojd, kao Njutn, Aristotel i Blek, ujedinio je suprotstavljene naučnike pod svoje dostignuće i uveo ih u prvi period normalne nauke u svojoj oblasti. Jasno, revolucionarne paradigme su retki događaji u istoriji nauke. Ogromna većina naučne aktivnosti predstavlja ono što Kun naziva »operacijama krpiljenja« kojima naučnici pokušavaju da odgovore na pitanja koja su pokrenuta paradigmatom, povećaju slaganje između činjenica i teorije, i uopšte, ostvare veću preciznost za artikulaciju paradigme. Ukratko, većinu nauke čini normalna nauka u kojoj se čini pokušaj da se priroda satera u kutiju prethodno načinjenu na osnovu paradigme.

Kao što to Kun kaže: »Uspeh jedne paradigme... na početku velikim delom predstavlja obećavanje uspeha koji se može otkriti u izabranim i još nepotpunim primerima. Normalna nauka sastoji se u ostvarivanju tog obećanja...« (str. 66) Glavni empirijski i teorijski zadaci normalne nauke dolaze od unutrašnjih ograničenja paradigme u njenoj sposobnosti da teoriju usaglasi prirodi, ograničenja koja obezbeđuju oćaravajuće i najizazovnije probleme te faze naučnog istraživanja.

Tada, po ustanovljenju Frojdove paradigme, naučnici su se dali na posao da redefinišu teoriju, potvrđuju njena predviđanja, poboljšavaju njenu usaglašenost sa prirodom i primenjuju njene principe u teorijske svrhe. Ako je, kako je Frojd tvrdio, psiha zaista podeljena na ego, super ego i id, tada bi neurološka istraživanja trebalo da dokažu usag-

jednom otkrivena, ne može objasniti pojmovnim sredstvima te paradigme — može se pojaviti samo onda kada se normalnost dobro definiše i dobro razume. Kun to ovako objašnjava: »Otkriće počinje sa pitanjem o nepravilnosti, to jest sa uviđanjem da priroda nekako narušava ona očekivanja koja paradigma vlada normalnom naukom podstiče. Ono se zatim produžava sa manje ili više širokim istraživanjem područja nepravilnosti. A završava se samo onda kada se data paradigmatna teorija tako prilagodi da ono što predstavlja nepravilnost postane ono što se očekuje.« (str. 100)

Sučaj o kome se radi je Junov opis otkrića X-zraka. Vredi ga u potpunosti citirati:

»Njegova priča počinje onoga dana kada je fizičar Rentgen prekinuo svoje normalno istraživanje katodnih zrakova zbog toga što je primetio da zaklon od barijum-platinocjanida, na izvesnom odstojanju od njegovog zaštićenog aparata, sija događ je proces pražnjenja u toku. Dalja istraživanja — koja su zahtevala sedam napornih nedelja, za koje vreme je Rentgen retko kad napuštao svoju laboratoriju — ukazivala su na to da uzročnik sijanja dolazi u pravim linijama iz katodne cevi, da radijacija baca senku, da se ne može skrenuti pomoću magneta, i još mnogo što-šta drugo. Pre nego što je objavio svoje otkriće Rentgen je ubedio samoga sebe da njegov efekat ne zavisi od katodnih zrakova, već od nekog agensa koji ima bar neke sličnosti sa svetlošću...«

»Rentgenovo otkriće počelo je uviđanjem da njegov zaklon sija onda kada ne bi trebalo da sija. U oba slučaja opažanje nepravilnosti — to jest jedne pojave za koju istraživača njegova paradigma nije bila pripremila — odigralo je bitnu ulogu u pripremanju puta za opažanje noviteta...«

»X-zraci su, međutim, pozdravljeni ne samo sa iznenađenjem, već sa zgrnjanjem. Lord Kelvin ih je u prvi mah proglasio razradenom prevarom. Mada nisu mogli da sumnjaju u evidenciju, drugi su bili oči-